

УДК. 551.4:502.4

**ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОТУРИСТИЧНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕРИ КНЯГИНЯ
(Ужанський національний природний парк)**

О. Шевчук, Д. Кричевська, Г. Карпишин, В. Палюх

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто стан досліджень печер Ужанського НПП та історію досліджень печери Княгиня. Наведено особливості розташування, опис ходів та картосхему печери Княгиня. Проаналізовано перспективи її екотуристичного використання.

Ключові слова: Ужанський національний природний парк, геолого-геоморфологічна пам'ятка природи, печери, печера Княгиня.

Ужанський національний природний парк (УНПП) створено 1999 р. Разом з Надсянським регіональним ландшафтним парком, а також сусідніми словацькою та польськими природоохоронними територіями УНПП утворює міжнародний біосферний резерват “Східні Карпати”.

З 2001 р. працівники наукового відділу парку проводять інвентаризацію флори, фауни та рослинності його території. Менш вивченою є нежива природа УНПП, зокрема, геоморфологічні та геологічні (стратиграфічні, палеонтологічні, тектонічні) пам'ятки природи. До створення парку в межах його сучасної території природоохоронний статус мав лише один геоморфологічний об'єкт – печера Княгиня. Ця печера внесена до природно-заповідного фонду Закарпаття як геолого-геоморфологічна пам'ятка природи місцевого значення (площа 1,5 га, природоохоронний статус наданий 1984 р.). До визначних об'єктів неживої природи у НПП належать також десять джерел мінеральних вод, яким у 1969 і 1984 рр. надано категорію гідрологічних пам'яток природи місцевого значення. Дослідження останніх років [3] засвідчують, що в межах парку заслуговують на увагу ще достатньо багато об'єктів неживої природи. Сьогодні триває їхня інвентаризація.

Особливе місце в переліку геоморфологічних об'єктів Ужанського парку займають печери. Вивчення “Літописів природи УНПП” [4], наукової літератури [1, 3, 7], туристичної інформації [5] дало змогу з'ясувати, що в межах досліджуваної території є щонайменше вісім печер. Найбільший їхній комплекс виявлено 2000 р. керівниками та членами спелеосекцій з Ужгорода (керівники: О. Жданович, О. Монич, О. Ваш) та Закарпатського обласного центру туризму (ЗОЦТ) (керівник М. Левінець). Зразки підземної фауни зібрані біоспелеологом Р. Варговичем [5]. Досліджена група печер розташована недалеко від с. Лубня (за 2 км на північний схід) на схилах г. Менчил і охоплює п'ять об'єктів. Їхні назви та головні розміри наведено за даними сайту “Для тих, хто любить гори...” [5]. Комплекс об'єднує такі печери: Розгалужену (довжина близько 41 м, глибина 3–4 м), Зигзаг (довжина 7,2 м, глибина 4 м), Тераріум (довжина 8 м, глибина близько 2 м), Глибоку (довжина 31,7 м, глибина 8,5 м), а також найдовшу

та найглибшу печеру на території парку – “Rolling Stones” (довжина 113 м, глибина 21 м).

Деякі з печер Ужанського парку (Метрова яма біля с. Нова Стужиця, печера біля с. Загорб на правобережжі р. Стужиця, печера біля с. Ужок у верхів'ях р. Уж), найімовірніше, – колишні копальні [3]. Вони невеликі за розмірами, але є місцями постійної зимівлі для кажанів. Такі печери мають місцеву назву – “Живанські ями”, що в перекладі з угорської означає «злодійські схованки». Під час Першої та Другої світових війн деякі з цих печер використовували як бліндажі.

Крім описаних печер, значний інтерес становить печера Княгиня, яку вже введено у туристичні путівники по УНПП, проте опублікованих відомостей про її особливості досить мало.

Наша мета – детальніша характеристика печери Княгиня як однієї з пам'яток неживої природи УНПП та картографування її ходів. Для цього проведено камеральні роботи (опрацювання фондової і регіональної літератури) та натурне обстеження печери, під час якого за допомогою найпростіших приладів та інструментів (гірський компас, мірна стрічка, пікети) уперше складено картосхему печери.

Печера Княгиня розташована близько до словацько-українського кордону на пригребеновому південно-східному схилі хребта Стінка біля північно-східного краю найдовшого в парку скелястого пасма (довжина близько 1,5 км, висота 15–40 м) на висоті близько 1 000 м н. р. м. Найповніший науковий опис печери є в довіднику “Геологические памятники Украины”, за яким вона утворилася внаслідок “вилуговування брил карбонатних порід у піщанисто-глинистому фліші крейдового віку” [1] та належить до печер “шахтного типу”.

Важливі відомості про печеру наведено у статті словацького спелеолога Яна Дукара “Псевдокарстова печера Княгиня на кордоні Словаччини і України”. Автор зазначив, що ця печера раніше мала два входи. Сьогодні головний і єдиний вхід (завширшки 2 м і заввишки 4 м) до неї є на українській стороні, а зі словацького боку вхід забетонували і встановили на його місці прикордонний стовп [7].

За даними Я. Дукара, загальна довжина печери становить близько 60 м. Від входу з українського боку головний “прохідний” коридор простягається на відстань до 20 м і закінчується вузькою тріщиною. Автор наводить також відомості про наявність трьох бічних галерей, головного залу та каміна заввишки приблизно 12 м, який веде на поверхню. Цікавими є різночасові дані про розміри печери Княгиня. Наприклад, за даними 1920 р. печера мала вигляд глибокої тріщини (у цьому випадку до неї застосовано термін “провалля”); за пізнішими даними її довжина була 80 м, однак нема інформації про розташування її ходів (вертикальне чи горизонтальне, наявність чи відсутність різних поверхів) [7]. Отже, у різні історичні періоди розміри і форма печери змінювалися.

У 1892 р. Княгиню відвідав відомий французький письменник Юліуш Верне. Метою його подорожі було місце падіння 1868 р. княгинянського метеорита, що сталося недалеко від печери. Ця подорож описана в романі “Тасмниче місто в Карпатах”, де Верне згадав і печеру. У старих письмових документах та в усних легендах згадано, що в печері жили і переховували своє добро грабіжники, тому інша її назва – Розбійницька [7].

Місцеве населення розповідає про різні тасмничі явища у печері Княгиня. Нам повідомили (як і словацьким спелеологам), що печера вертикальна, має вихід на словацьку сторону, але в ній провадили підірвні роботи (очевидно, щоб закрити цей своєрід-

ний “підкордонний” перехід), і тепер вона повністю завалена уламками породи. Побу- тують легенди про підземний кам’яний міст над проваллям, таємниче печерне озеро Морське око, “дихання печери” (йдеться про зимовий період: вихід з порожнини повітря, теплішого ніж на поверхні, створює ефект “дихання”).

Аналіз геологічної карти цього регіону Українських Карпат засвідчує, що печера Княгиня розташована в межах ставнянської світи палеогенового віку (еоцен) [2]. Ця світа має вигляд грубого флішу, в складі якого нерівномірно чергуються масивні й грубоваті пісковики (0,4–0,8 до 8–13 м) з невитриманими за потужністю пакетами (0,5 до 8–15 м) сірих і зеленкувато-сірих аргілітів та алевролітів. Де-не-де простежуються лінзи доломітизованих мергелів. Пісковики сірі (місцями зеленкувато-сірі), середньо- і різнозернисті, часто гравелітисті з переходом у конгломерати. Зафіксовано сильну слюдистість порід. У розрізі цієї світи виділено окремі пачки (від 10–20 до 50 м) пісковиків з діагональною і косою шаруватістю. Це пісковики рунського типу, які спочатку виявлені на г. Полонині Рівній [2]. Зазначимо, що автор не писав про вапнистість пісковиків, які утворюють ставнянську світу.

У липні 2006 р. під час переддипломної практики студентів-геоморфологів печеру Княгиня досліджено та описано. З’ясовано, що скеля, в межах якої є вхід у печеру, за петрографічним складом досить різноманітна. По довжині простягання вона відмінна як за зовнішніми ознаками, так, очевидно, і за петрографічним складом. Ми виявили вапнистість пісковиків (3–4%), з яких складене скелясте пасмо. Водночас зразки, взяті зі середини печери, – невапнисті. Зареєстровано їхню сильнослюдистість та шарува- тість.

Вхід у печеру має трапецієподібну форму (ширина його вгорі становить 1,92 м, унизу – 1,5 м, а висота – 0,62–0,7 м), розташований під коренем явора (рис.1). За 10 м нижче по схилу є невеликий отвір 0,2×0,15 м. За рухом повітряних мас біля цього отвору і за його розташуванням можна зробити висновок, що отвір веде у підземну порожнину. Розміри головного входу не дають змогу зайти у печеру в повний зріст, але сам вхідний коридор має висоту 2,0 м за ширини 1,2–2,5 м. Частина вхідного коридору перекриває велика брила, тому прохідна ширина зменшується до 1,2–1,58 м. Довжина ходу південь–південь–захід–північ–північ–схід становить 3,91 м, висота посередині збільшується (див. рис. 2, 1–2), бо є великий комин близько 3,2 м заввишки (видима висота). Далі хід завдовжки 2,8 м різко звертає на схід (див. рис. 2, 2), ширина його збільшується до 2,0 м, а висота зменшується до 0,63 м. Поступово хід розширюється до 2,27 м, а висота збільшується до 1,65 м.

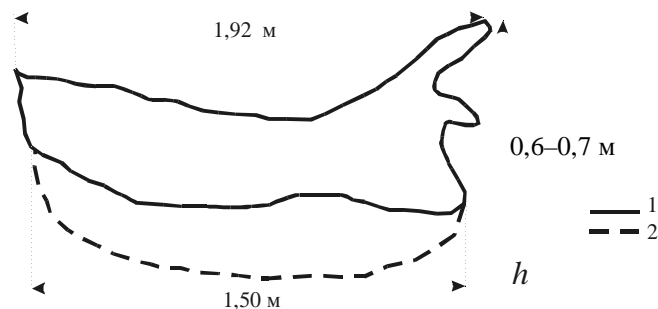

Рис. 1. Схематичний переріз входу до печери Княгиня: 1 – видимий переріз; 2 – прихована частина (складено О. Шевчук).

Вхідний коридор закінчується досить великим залом (починається від місця 3), центральна частина якого зайнята великою брилою, що заповнює весь простір аж до стелі, залишаючи невеликі проходи навколо себе. Частина брили відокремлена від стелі й утворює нахилену до найдовшого коридора площину. Найдовший коридор починається різким двометровим зниженням дна (перепад висот між місцем 3 і 4), прямує на північний схід і завершується тупиком з пухким матеріалом обвального-осипного походження (див. рис. 2, 5), у разі розкопування якого можливе продовження ходу. Інші ходи значно менші за довжиною і висотою. У місці 6 вгору веде щілиноподібний хід з прохідною довжиною 2,2 м, далі він дуже звужується. Також від місця 3 у напрямі на південь-південний захід униз веде щілиноподібний хід завдовжки 2 м, який закінчується залом підвального (низького) поверху (місце 7) розміром 2,0×4,5 м і висотою близько 2 м. За розташуванням цього залу можна припустити, що отвір на поверхні (див. рис. 2, 8) веде саме до нього.

Отже, печеру можна умовно розділити на три поверхи: основний (найбільша частина порожнин загальною довжиною близько 29 м), другий (зайнятий переважно коминами, які детально не досліджено, та двометровим щілиноподібним ходом з місця 6) і підвальный (нижній зал з отвором на поверхню – місця 7 і 8). Сумарна виміряна довжина печерних коридорів становить близько 36 м.

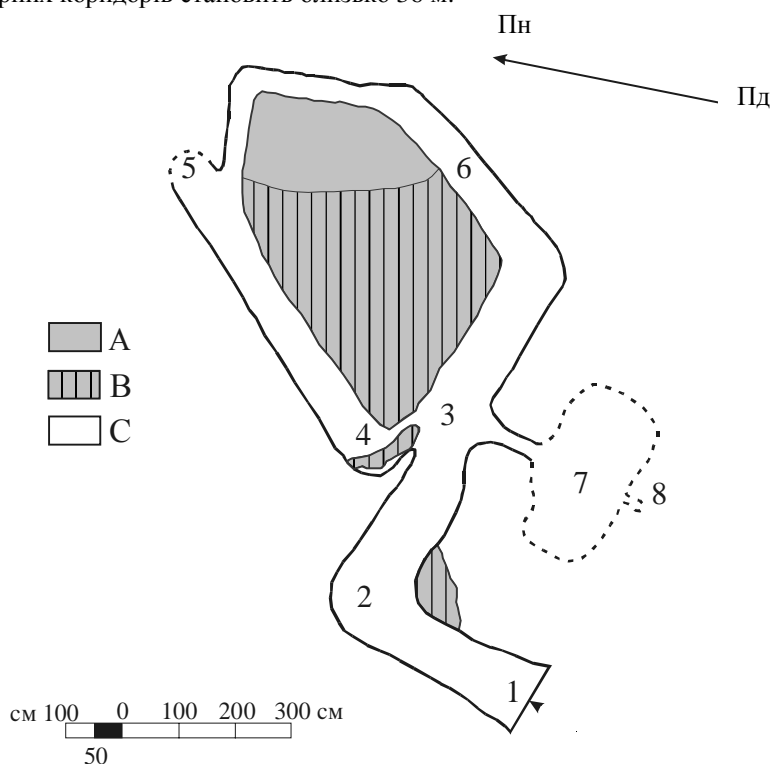

Рис. 2. Картографічна схема печери Княгиня: А – тверда порода; В – брили; С – підземні порожнини; 1 – головний вхід; 2 – різкий поворот вхідного коридора; 3 – початок великого залу; 4 – початок найдовшого ходу; 5 – тупик з можливим продовженням; 6 – початок щілин другого поверху; 7 – другий зал підвального поверху (точних розмірів не визначено); 8 – отвір, що виходить на поверхню (складено О. Шевчук).

Про псевдокарстове походження печери свідчать рівневі полиці на її стінах, які утворилися внаслідок розмивання гірських порід підземними водами, що мали тут різні рівні у різні періоди. Вторинними утвореннями у печері є брили різного розміру і форм. Дно вкрите осадовими відкладами обвальо-осипного та намивного походження. Стіни печери мокрі, вкриті водяною плівкою та краплями води. Це є ознакою високого рівня вологості в порожнині.

Велика кількість коминів і щілиноподібних звужень ходів є добрими умовами для змивлі кажанів. Під час дослідження слідів перебування кажанів у печері не виявлено, проте там перебували інші представники печерної фауни – слимаки і павуки роду *Meta*.

Доступ до печери ускладнено, оскільки вона розташована у прикордонній смузі (між Україною і Словаччиною). Тому для її відвідування необхідно отримати дозвіл прикордонних служб. Крім того, розміри печери не дають змоги перебувати там великій групі відвідувачів одночасно. Оптимальним є одночасне перебування п'яти-шести дорослих осіб або не більше десяти дітей. Печера не обводнена, тому немає потреби одягати спеціальний гідрокостюм, достатньо звичайного комбінезона або іншого спецодягу. Також відвідувачам непотрібна спеціальна підготовка.

Отже, наразі печера не підготовлена до приймання відвідувачів – немає повної інформації про неї, не обладнаний доступ до входу, нема вказівників тощо. Передусім Княгиня потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень, які б дали змогу доповнити наведений у цій статті план печери та виявити особливості її будови, отримати інформацію про рукокрилих та інших представників печерної фауни, про рослинність (мохи, лишайники) тощо.

За належної підготовки території й самого об'єкта, спрощення процедури отримання дозволу від прикордонних служб відвідування печери можна буде ввести до екотуристичного маршруту "До місця падіння Княгинянського метеорита". Сьогодні ж відвідування печери можливе лише невеликими групами за наявності досвідченого провідника (бажано, працівника Ужанського НПП) та дозволу на відвідування території від прикордонних служб.

-
1. Геологические памятники Украины: Справочник-путеводитель / Коротенко Н.Е., Щирица А. С., Каневський А.Я. и др.: 2-е изд., стереотипное. – Киев: Наук.думка, 1987. – 156 с.
 2. Даниш В.В. Геологія західної частини південного схилу Українських Карпат. – К.: Наук.думка, 1973. – 123 с.
 3. Кричевська Д.А. Об'єкти неживої природи Ужанського національного природного парку // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат та прилеглих територій. – Львів, 2004.
 4. Літопис природи Ужанського НПП.– 2002. – Т. 2. – 167 с.
 5. Печери Закарпаття. Сайт "Для тих, хто любить гори...". <http://www.gory.com.ua>
 6. Стойко С., Шушняк В., Кричевська Д. Регіональний ландшафтний парк "Стужиця" – частина польсько-словацько-українського біосферного резервату "Східні Карпати" та його значення для збереження природи та культурної спадщини // Праці НТШ. – 1998. – Т. 2. Екологія. – С. 432–447.
 7. Ducar Jan. Die Pseudokarsthöhle Knahyna an der Grenze der Slowakei und der Ukraine // Proceedings of the 8th International Symposium on Pseudokarst. – (Teplý Vrch (Slovakia)), 2004. – S. 140–141.

**RESEARCH AND PROSPECTS OF USE THE KNYAGINYA CAVE
(Uzhanskuy national park)**

O. Shevchuk, D. Krychevska, G. Karpyshyn, V. Palyuch

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

History of research of Knyaginya (Duchess) cave is considered. The plan and description of cave is worked out, recommendations are pointed in relation to its subsequent research and use on the basis of expeditionary research, conducted in July, 2006.

Key words: Uzhanskuy national park, geology-geomorfology monument of nature, caves, Knyaginya cave.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2006
Прийнята до друку 27.09.2006